Skružný, Ludvík

Willenbergův "strahovský skicář" z roku 1602 jako významný pramen poznání vzhledu a uspořádání staveb ve městech, na předměstích a v podhradích vrcholného středověku

Archaeologia historica. 1988, vol. 13, iss. [1], pp. 145-154

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/139758
Access Date: 30. 11. 2024
Version: 20241018

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Willenbergův »strahovský skicář« z roku 1602 jako významný pramen poznání vzhledu a uspořádání staveb ve městech, na předměstích a v podhradích vrcholného středověku

LUDVÍK SKRUŽNÝ

Skici Willenbergových pohledů na česká města, hrady a kláštery, soustředěné v tzv. „strahovském skicáři" (PNP Praha, sig. DTI 30), byly širším odborným kruhům zpřístupněny Ant. Podlahou a Isid. Zahradníkem (1901) již před 86 lety, ale výstava, kterou ve dnech 17. února až 15. března 1987 uspořádal zásluhou dr. M. Truce Památník národního písemnictví v Praze, ukázala podstatný kvalitativní rozdíl vedut kreslených v roce 1602 do skicáře Janem Willenbergem (nar. 1571 v Třebenici u Vratislavi ve Slézsku, zem. 1613 v Praze) lehkými tahy pera, namáčeného v železoduběnkovém inkoustu a vedut reprodukovaných v roce 1901 (Truc 1987; Skružný 1987).

Strahovský skicář byl restaurován a konzervován před vystavením Janem Vyskočilem a bylo rozhodnuto, že mu nebude ponechán vzhled skicáře, ale že bude pro studijní i výstavní potřeby nadále uložen v jednotlivých listech, osazených do ochranných paspart. Většina oboustranně pokreslených listů byla ještě náročnou technikou štěpení listů přeměněna v jednostranné (Truc 1987; Jirásková 1987; Skružný 1987; Herout 1987).

Jan Willenberg zachytil podobu osmnácti českých královských a poddanských měst (dnes jsou některé dochovány ve fragmentárním stavu): Berouna, Čáslavi, Českých Budějovic, Hradce Králové s Pražským předměstím, Chrudimi, Kadaně, Klatov, Kouřimi, Kutné Hory, Loun, Mladé Boleslavi, Mostu, Plzně, Prachatic, Sedlčan, Slaného, Tábora a Žatce, tří měst s blízkými feudálními sídly: Horažďovic s Práchní, Pardubic s Kunětickou horou a Strakonic se zámkem Střelou.

Dále Willenberg zobrazil dva kláštery (Milevsko a Plasy), šest hradů (Rábí, Roupov se Švihovem, Smečno, Šelmberk a Vysoký Chlumec), tři kostely (sv. Bartoloměje v Plzni, sv. Apolináře v Praze a farní kostel Proměnění Páně v Táboře), městský znak Plzně a jeden figurální motiv.

Několik listů strahovského skicáře si podle potřeby umělec nastavoval jednostranně pokreslenými listy ze skicářů z roku 1590 a 1599, do kterých si kreslil veduty slovenských měst a opevnění Vídně; díky těmto nástavcům se zachoval fragment veduty Banské Bystrice (133 × 185 mm), Starého Zvolenu (158 × 450 mm) a starého zvolenského zámku (154 × 365 mm), o kterých se podrobněji rozepíši později.

Jan Willenberg zachytil obrazy měst v jejich pozdně středověké podobě, nedotčené barokními úpravami a přestavbami. Umělec zobrazil nejen vlastní města, hrady a zámky, ale i předměstí, podhradí a podzámčí, s komunikacemi, architekturou církevní, patricijskou, měšťanskou, předměstskou různých sociálních vrstev, pozemky a sady ohrazené ploty dřevěnými (tyčkovými či plaňkovými, roubenými do sloupu), zděnými s branami jednoduše ve zdivu prolomenými, zvýšenými, se zubem i s atikami, s pilířkovými božími mukami, milníky, rozcestníky, pranýři a šibenicemi, soukromými, veřejnými i společný-

mi zdroji vody, ze kterých mohl vidět a zaznamenat jen vahadlové studny, které nezakryla městská architektura, vahadlová čerpadla říční vody a při kreslení měst ze šikmého pohledu shora i kašny na náměstí (např. Prachatice, Slaný) nebo v polích na předměstí (kašna na prameni u Prachatic). V sousedství říčních toků zobrazil Willenberg na předměstí Berouna, Horažďovic, Kouřimi, Milevska, Mladé Boleslavi, Mostu a Tábora vahadlové studny, u nichž zobrazil obrubně ve třech případech. V Kouřimi měla kruhovou obrubeň, v Mostě a v Horažďovicích (?) čtvercovou. V Horažďovicích byla jedna z vahadlových studní v prostoru městských lázní. Studna veřejná byla za městem Mostem, za mostem pro vozy a lávkou pro pěší, v sousedství božích muk (Skružný 1987, obr. 3). Vahadlová čerpadla říční vody kreslil Jan Willenberg na vedutách v Horažďovicích (Skružný 1987, obr. 2), Mladé Boleslavi a Mostu.

Willenbergovi předchůdci a současníci zachycovali na svých vedutách rudolfínskou Prahu a na Vltavě zobrazovali celé prameny vorů.[1] Jan Willenberg zachytil rovněž vory na dřevořezu Prahy vytištěném v roce 1602 v díle Bartoloměje Paprockého z Hlahol „Diadochus id est successio, jinak Posloupnost knížat a králův českých, biskupův a arcibiskupův pražských a všech tří stavův Království českého, to jest panského, rytířského a měšťanského". Ani na jedné řece z vedut nezobrazil umělec vor, ale jen dřevo složené na říčním břehu i dřevo rozmístěné na polích předměstí Kadaně, Klatov a Žatce (Skružný 1987, obr. 5). Na základě lavírované kresby perem z roku 1610 Roelanta Saveryho (1576—1637) Práce na vinici (Homo faber 1967, obr. 34) bychom mohli soudit, že dřevo bylo určeno pro vinici, ale nelze vyloučit ani možnost jeho použití na založení chmelnice (Skružný 1987, pozn. 12), ani možnost jeho využití na oplocení pozemků, která jsou tak častá na předměstích Čáslavi, Hluboké, Hradce Králové, Chrudimi, Kouřimi, Plzně, Prachatic, Roupova, Slaného i Zvolenu. Chmelnici zobrazil Jan Willenberg nejspíše na vedutě města Mostu.

Většina domů zobrazených Willenbergem na vedutách se nám jeví jako zděné. Mnohé z nich skutečně zděné jsou, např. domy se štíty trojúhelníkovými, stupňovitými, obloučkovými i pozdně renesančními, s mázhousy a podloubími nesenými zděnými pilíři. Jen výjimečně vidíme za městskými hradbami domy dřevěné — roubené s podstávkami na jedné straně čáslavského náměstí a na obou stranách zvolenského náměstí (obr. 1) jsou domy s podloubími. Skici vypovídají o tom, že i na předměstích, podhradích a předzámčích stály zděné (Čáslav, Hluboká, Hradec Králové, Prachatice) domy, ale četné další, které se zděnými jeví, mohou být i roubenými v kožichu (Frolec—Vařeka 1983, 47). V takových případech bude třeba brát v potaz data požárů a vydání ohňových řádů měst, důslednost jejich prosazování, poznatků archeologických a národopisných výzkumů o druzích stavebního materiálu v té které oblasti apod.

Některé domy zděné, i ty v kožichu, mohly mít štíty pobity nekvalitními prkny s dřevěnými hřeby, na které se nahodila hliněná malta, jak jsem dokumentoval na některých domech Litomyšlska a Svitavska. Někdy v nich bylo prolomeno jedno nebo dvě větrací okénka (obr. 3:2, 4, 5). Štíty jiných domů jsou od štítu po vazný trám pobity svislým bedněním, jindy je bednění složeno ze dvou vrstev vazného trámu po hambalek a od hambalku po štít nabíjených (Skružný 1987, přehledná tabulka; obr. 3:1). Na některých stavbách umělec nakreslil štít s polovalbičkou nebo kabřincem nad bedněním, které má v některých případech pod bedněním ještě užší nebo širší podlomenici (obr. 3:3). Některé zděné stavby nebo stavby v kožichu mají někdy hrázděná patra (např.

Kutná Hora, Sedlčany), jiné mají hrázděné štíty (např. Žatec), další jsou celé hrázděné (např. Kadaň, Žatec), jiné roubené (např. Plzeň, Čáslav) a vzácně s roubeným patrem (Prachatice).

Méně časté jsou na vedutách stavby bedněné, ty však musíme bedlivě odlišovat od umělcova stínování. Bedněné stavby mají většinou hospodářský charakter (např. Hluboká — štítová stěna stodoly; Čáslav — rybářská bašta, Kouřim — stodola se zvýšeným vjezdem (?). Po jedné bedněné stavbě bychom našli v Berouně, Českých Budějovicích, Horažďovicích, Hradci Králové, Kadani, Klatovech, Mostu, Pardubicích, Plzni, v podhradí Rábí, ve Slaném a v Táboře, po třech v Lounech a Prachaticích. Rovněž některé kryté mosty věšadlové konstrukce mají stěny bedněny svisle nabíjenými prkny (např. v Lounech a ve Starém Zvolenu), ve kterých jsou někdy prolomena okna (např. Kadaň).

Stavby roubené konstrukce do kůlu jsou vzácné — v Žatci je touto technikou postaven pravděpodobně sklad dřeva, v Čáslavi na náměstí nejspíše hospoda.

Střechy jsou většinou sedlové, vzácně valbové (např. Horažďovice, Klatovy, Žatec). Valbovou střechu má brána uzavřené usedlosti na předměstí Chrudimi a dřevěná brána dvora na předměstí Starého Zvolenu.

Kromě stodol se zvýšeným vjezdem (např. Hluboká, Chrudim) nalezneme i stodolu se dvěma vjezdy (Truc 1987, 14).

Willenberg na svých vedutách vedle četných lávek a mostů dřevěných s mostovkou z kulatiny, na pilířích i bez nich, zobrazil i kamenné mosty, tzv. švédské (to je o jednom oblouku, např. Čáslav). o dvou (Plzeň), třech (Most, Plzeň), čtyřech (Louny, Sedlčany) i šesti obloucích (Louny).

Dřevěné mosty mají pilíře tvořené řadou pilotů zaražených do říčního dna (Louny, Sedlčany, Starý Zvolen), polygonální roubené pilíře vyplněné pravděpodobně kameny (Kadaň) i kamenné pilíře (Beroun).

Na předměstích Willenbergových vedut Českých Budějovic, Horažďovic, Loun, Plzně, Prachatic a Žatce jsou vyobrazeny mlýny s koly na spodní náhon. Díky Willenbergově pečlivosti, s níž si zaznamenával podrobnosti o zobrazovaných objektech měst, dnes např. víme, že v Horažďovicích byl mlýn panský, obecní a soukromý. Též: Herout 1987, 537. Žel, ani na jedné vedutě není zo brazen mlýn lodní či říční a ani jeden mlýn větrný.

Navzdory tomu, že Jan Willenberg byl i výborným kreslířem scén z vesnického a městského prostředí, což dokládá jak žánrová kresba z referovaného skicáře, tak výzdoba plzeňského kalendáře vydaného v roce 1604 (Lábek 1938; Homo faber 1967, obr. 21, 26, 35, 47, 53, s. 47), s výjimkou několika postav v podzámčí a na předměstí starého zvolenského zámku, své veduty jimi neoživoval. Je zde jen několik scén naznačujících činnost. Na vedutě Starého Zvolenu je prám či vor na Hronu uváděn do pohybu dvěma muži, kteří se odpichují bidly. Na Vltavě u Českých Budějovic zachytil umělec osm pramic, z nich tři nehybně kotví a pět plnyne po vodě, odráženo bidly. Ani na jediné vedutě nevidíme zdolávání říčního toku broděním.

Jan Willenberg zobrazil na vedutách různé typy sídel a usedlostí: tvrze (Slaný 2×), dvory (Starý Zvolen, Slaný — nejspíše církevní), usedlosti uzavřeného typu (Chrudim, Kouřim, Louny, Slaný, Horažďovice 2×, jednou se stodolou se zvýšeným vjezdem) a usedlosti hákového typu (Kutná Hora, Sedlčany).

Krytinu staveb nelze podle Willenbergových kreseb určit, pouze u kostela na chrudimském náměstí můžeme předpokládat, že byla břidlicová. V krytině nad kněžištěm je barevně odlišen řecký kříž, podobně jako na krytině lodi kostela v Bratislavě-Mlýnských nivách, zachycné na rytině M. Englbrechta

z r. 1735 (Kovačevičová, 1985, 63). V Berouně před předměstskou branou zobrazil umělec usedlost obehnanou kamennou zdí s bránou. Na budově jsou dva komíny. Budova má v patře dveře, ke kterým vedou pavlačové schody.

Krytinu staveb nelze podle Willenbergových kreseb určit, pouze u kostela na chrudimském náměstí můžeme předpokládat, že byla břidlicová. V krytině nad kněžištěm je barevně odlišen řecký kříž, podobně jako na krytině lodi kostela v Bratislavě-Mlýnských nivách, zachycené na rytině M. Englbrechta z r. 1735 (Kovačevičová, 1985, 63). V Berouně před předměstskou branou zobrazil umělec usedlost obehnanou kamennou zdí s bránou. Na budově jsou dva komíny. Budova má v patře dveře, ke kterým vedou pavlačové schody.

Jen na velmi omezeném počtu staveb zachytil umělec vikýře; mají podobu volských ok i obdélníkových oken. U hospodářské stavby v Čáslavi je v hřebeni střechy prolomen větrací otvor krytý sedlovou stříškou spočívající na čtveřici hranolových sloupků.

Nyní věnujme více pozornosti dvěma nástavcům stran strahovského skicáře, které Jan Willenberg vytrhl ze svých starších skicářů z 90. let 16. století. Na prvním vytrženém listu měl nakreslen starý zvolenský zámek s částí starozvolenského náměstí a přilehlou částí opevnění s branou, předměstskou zahradou a dvěma návršími (obr. 1). Na druhém listu měl nakreslenu vedutu Starého Zvolena se zámkem, předměstími i dominantami kraje (obr. 2). Vyobrazení nejsou na Slovensku neznáma (Slovensko — Dejiny 1971, 278; Tibenský 1973, obr. 139).

Na detailní kresbě se starým zvolenským zámkem a přilehlým bastionem můžeme sledovat opevnění jak zámku, tak města, uspořádání domů na náměstí i podél hradeb.

Opevnění královského zámku sestávalo z vysokého hliněného náspu, ve kterém byla prolomena brána dřevěné konstrukce, kryta pultovou střechou. Na náspu je polský plot (svisle zarážené kůly propletené houžvemi) a za ním kamenná zeď, obepínající zámek pevnostního charakteru s jednou velkou dělovou komorou a mnoha střílnami, přiléhající až k bastionu.

Opevnění města je dobře viditelné ve všech detailech pravé části kresby; je tvořeno polským plotem a v části pod zámeckým bastionem je v něm brána dřevěné konstrukce, s ochozem kolem roubené stavby pro strážné na jejím vrcholu.

Pohled na město kreslil Jan Willenberg ze šikmého nadhledu a zobrazil náměstí podobným způsobem jako na vedutách českých měst Čáslavi, Prachatic a Slaného.

Domy jsou do starozvolenského náměstí orientovány svými štíty, které jsou předsunuty dopředu tak, že vytvářejí podloubí, spočívající vždy na dvojici sloupů podstavených v místě přeplátování pozednice a vazného trámu a je s vazným trámem spojena ještě páskem (obr. 3: 1a, b). Štíty domů byly ve většině případů bedněny třemi pásy svisle nabíjeného bednění, často se zvýrazněním hambalku (obr. 3: 1, 2, 4). Domy v ulicích mimo náměstí a při opevnění jsou k nim orientovány okapovými stěnami.

Uprostřed náměstí (obr. 1) je skupina několika budov a k nim přiléhajících zahrad. Polygonální zvonice s jehlancovitou mnohostrannou střechou, kostel, k němu přiléhající budova radnice se zahradou a důstojná budova školy. Zahrada radnice je oplocena plotem roubeným do kůlu. Vedle školy stojí zděná brána se zubovým nástavem s nikou.

Škola, zámek a tři další městské domy při druhé bráně (viz obr. 2) jsou jedinými starozvolenskými budovami, které vyobrazil umělec s komíny. Zámecký komín je vysoký štíhlý. Komín je pravděpodobně i na obytné budově u sta-

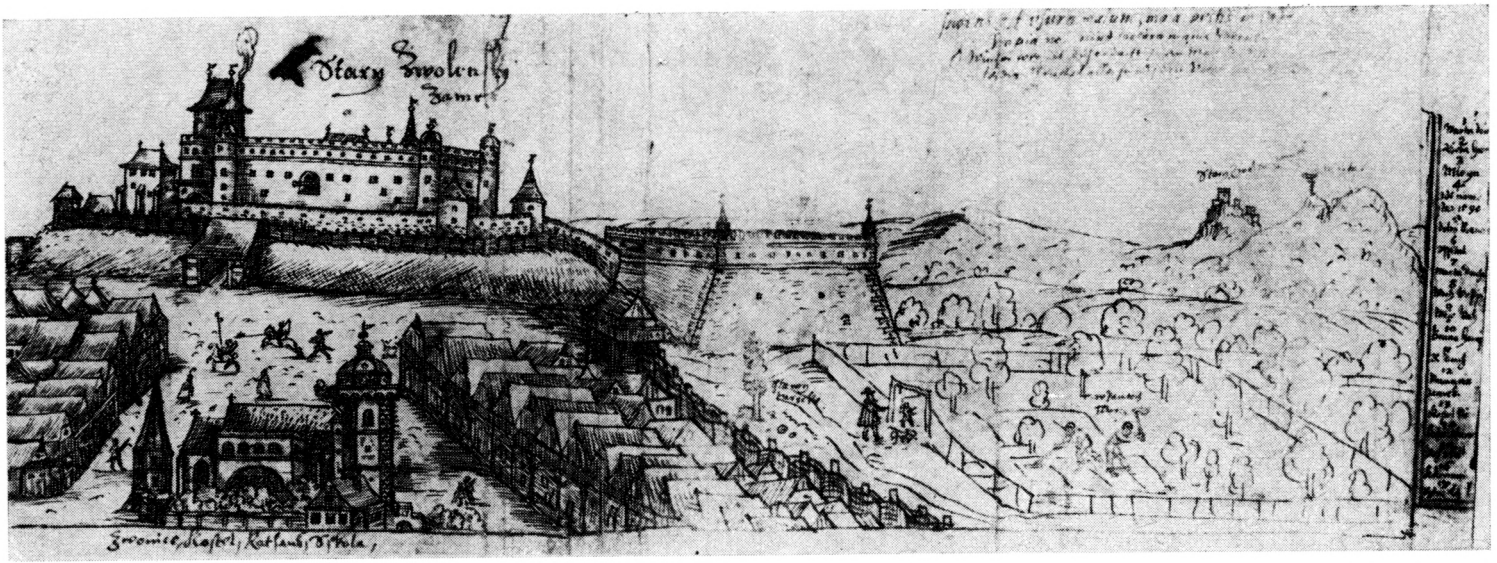

Obr. 1. Jan Willenberg, Starý zvolenský zámek s bastionem a částí starozvolenského náměstí. Kresba perem ze skicáře z 90. let 16. století, použitá k nastavení stránky tzv. „strahovského skicáře" z r. 1602. SÚPPOP Praha č. neg. 56453. Foto Soňa Divišová.

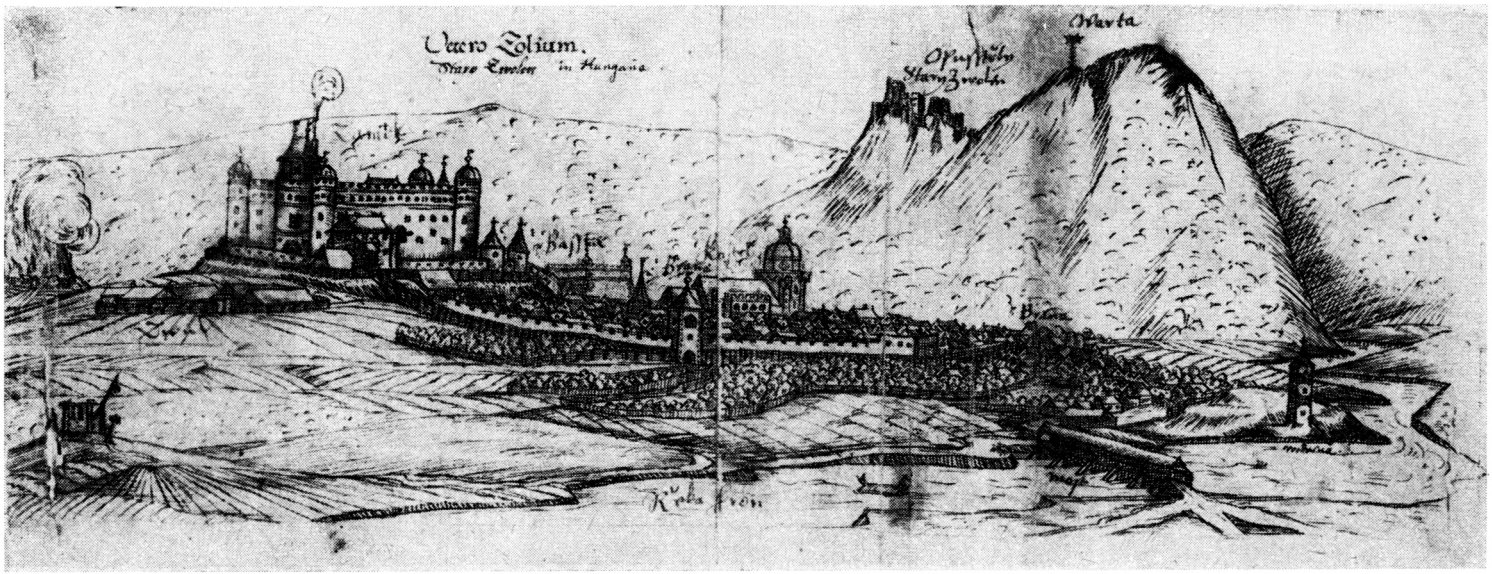

Obr. 2. Jan Willenberg, veduta Starého Zvolena. Kresba perem ze skicáře z 90. let 16. století, použitá k nastavení stránky tzv. „strahovského skicáře" z r. 1602. SÚPPOP Praha č. neg. 56454. Foto Soňa Divišová.

rozvolenského dvora (obr. 2). I na českých vedutách kreslil Willenberg komíny jen zřídka, a ve všech případech je dokážeme spočítat na prstech jedné ruky jako ve Starém Zvolenu. Na vedutách Čáslavi, Hluboké, Chrudimi, Klatov, Mostu, Pardubic, Rábí, Slaného, Švihova a Žatce se mi nepodařilo zjistit ani jediný komín.

O tom, že posádky královského města Starého Zvolena se často střetávaly s Turky, svědčí uschlý strom, ověšený usekanými hlavami nepřátel s poznámkou J. W. „hlavy turecké".

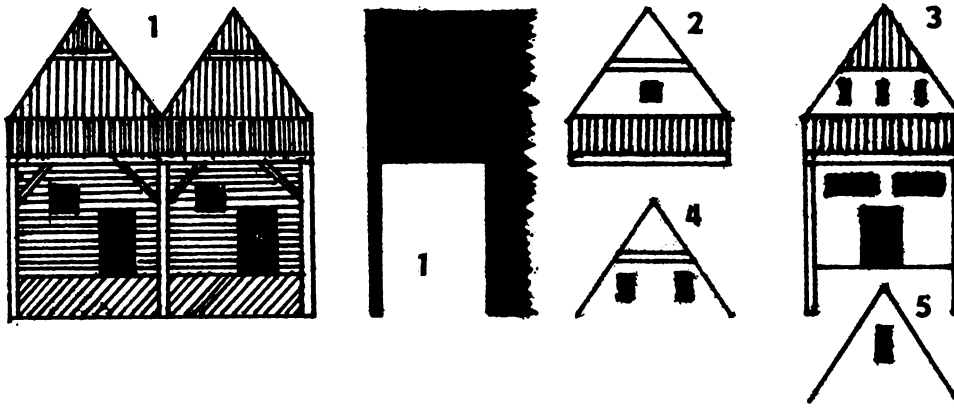

Obr. 3. Typy domů a jejich štítů zobrazené Janem Willenbergem na skicách Starého Zvolena z 90. let 16. století.

V pravém horním rohu kresby jsou na návrších nakresleny trosky starého zvolenského hradu a strážní věž — varta. Stráže vyobrazil umělec i na vedutách českých měst Horažďovic a Klatov.

Na vedutě Starého Zvolena (obr. 2) nalezneme více podrobností než na výše popsané kresbě, ale není zde již tolik detailních podrobností jako na předchozí kresbě. Je zde zámek s přilehlým bastionem i město opevněné, jak víme z předešlé kresby, polským plotem, za kterým je ještě zděná hradba. Přístup do města je možný dvěma branami. Pod zámkem na předměstí je ohrazený dvorec, oplocené sady a zahrady, ale i četné obytné a hospodářské stavby, táhnoucí se téměř až k ohybu řeky Hronu, kde stojí vodárenská věž. Níže po proudu zdolává říční tok dřevěný bedněný krytý most věšadlové konstrukce, spočívající na šesti šesticích pilotů, chráněných před jarními ledy ještě dvojicemi šikmo (úhel asi 45 °) zaražených kůlů — ledolamů. Několik desítek metrů pod mostem přepravují dvě osoby prám pomocí bidel z pravého říčního břehu na levý. V levém spodním rohu skici veduty je na mírné terénní vlně místo výkonu starozvolenské spravedlnosti. Je zde šibenice, tvořená dvěma hrubě osekanými sochami, do kterých je položeno horní vodorovné břevno, na kterém visí dva oběšenci, dále kůl s kolem, do něhož je vpleten odsouzenec, a ještě vahadlo na soše, na kterém je snad odsouzenec visící na háku nebo rovněž vpletený do kola.

Vesnice, zobrazená vlevo od zvolenského zámku, při samém okraji kresby, je v plamenech. V pozadí obrazu je táhlý horský hřbet, překrytý v pravé polovině dvojicí homolovitých vrchů. Na sedle prvého jsou zříceniny starého zvolenského hradu a pod jeho vrcholem varta. Mezi prvým a druhým vrchem si razí cestu řeka Hron.

Dřevěnou šibenici zobrazil Jan Willenberg též na kresbě hradu Rábí. Šibenici starozvolenského typu známe z ikonografického materiálu přelomu 14. a 15. století a z roku 1436. V Bibli krále Václava IV., vytvořené v letech 1389 až 1410 je na šibenici sochové konstrukce oběšen král (obr. 4). Na miniatuře písmene S Brněnské právní knihy sepsané Václavem z Jihlavy a přepsané v roce 1436 je vyobrazena šibenice téže konstrukce s oběšeným odsouzencem (Míka 1971, 408, obr. 317).

Obr. 4. Král pověšený na sochové šibenici. Bible krále Václava IV. z let 1389—1410. Foto Státní památková správa v Praze. Archív ÚEF ČSAV v Praze č. poz. P 900/40.

Na závěr bych znovu rád vyslovil svou přímluvu za to, aby Willenbergův strahovský skicář, národní kulturní památka I. kategorie, vyšel ve faksimilijním vydání v měřítku 1:1 v tak vysokém nákladu, aby pokryl poptávku všech společenskovědních a památkových ústavů, vysokých a uměleckoprůmyslových škol, muzeí, archivů, krajských SPPOP, galérií, knihoven i soukromníků a to

nejen doma, ale i v zahraničí. Instituci nebo několika institucím, které se na vydání budou podílet, se dostane nejen zasloužené chvály, ale i příjmů v korunách i devizách, což v nové ekonomické soustavě bude hrát významnou roli.

Poznámky

1 Skružný 1987, 538, pozn. 8 a 9.

2 Nejmenší figurální kresba Willenbergova „strahovského skicáře" z roku 1602 má rozměr 112×197 mm a největší veduta města Klatov 158×1 126 mm. Zmenšováním bychom se připravili o možnost sledovat detaily. Navrhuji vytvořit 28 volných listů formátu 250×750 mm, na které je možné rozložit skici Willenbergových vedut. Větší veduty bude třeba dělit na dva listy volně k sobě přiložitelné. Soubor lze sestavit takto: List 1. Klatovy, list 2. Klatovy (dokončení) a Roupov se Švihovem (228 mm), list 3. Kutná Hora, list 4. Kutná Hora (dokončení), uprostřed hrad Smečno (258 mm), na konci převrácený obraz Mladá Boleslav (dokončení), list 5. Mladá Boleslav, list 6. Horažďovice, list 7. Horažďovice (dokončení), klášter Plasy (258 mm) a kostel sv. Bartoloměje v Plzni, list 8. Plzeň (692 mm), list 9. Rábí (606 mm), list 10. České Budějovice, list 11. České Budějovice (dokončení) a Prachatice (496 mm), list 12. Tábor (226 mm), hrad Šelmberg (241 mm) a Strakonice se zámkem Střelou (227 mm), list 13. Hluboká (312 mm) a klášter Milevsko (315 mm), list 14. Sedlčany (520 mm), list 15. Pardubice (720 mm), list 16. Hradec Králové (476 mm) a Vysoký Chlumec (237 mm), list 17. Chrudim (485 mm), list 18. Čáslav (745 mm), list 19. Kouřim (700 mm), list 20. Beroun (525 mm), list 21. Slaný (545 mm), list 22. Kadaň (677 mm), list 23. Louny (527 mm) a figurální motiv (197 mm), list 24. Most (610 mm), list 25. Žatec (485 mm) a kostel sv. Apolináře v Praze (250 mm), list 26. Banská Bystrica (185 mm) a Starý zvolenský zámek (365 mm), list 27. Starý Zvolen (450 mm), list 28. opevnění Vídně (540 mm). Veduty by bylo možno doplnit ještě Willenbergovými dřevoryty českých a moravských měst, kterými vyzdobil Paprockého díla Diadoch a Zrcadlo, případně i plzeňský kalendář.

Literatura

Herout, J., 1987: Jan Willenberg — Pohledy na česká města z počátku 17. století — Prvá výstava unikátního souboru perokreseb restaurovaných v roce 1984. Památky a příroda 12, 1987, č. 9, s. 531—537.

Homo faber 1967: Homo faber, Pracovní motivy ve starých vyobrazeních. Praha — Academia, 228 s. (sestavili: V. Husa, J. Petráň, A. Šubrtová).

Jirásková, J., 1987: Odbornost i pevné nervy. Jak se restauroval Willenbergův skicář — K výstavě v Památníku národního písemnictví. Dílo podlepené i původní. Večerní Praha ze dne 10. 3. 1987.

Kovačevičová, S., 1985: K etnografickej charakteristike ľudových štvrtí a kolónií Bratislavy v minulosti. Slovenský národopis 33 1985, č. 1, s. 33—87.

Lábek, L., 1938: Výzdoba plzeňského kalendáře z roku 1604 od Jana Willenberga, Umění 11, 1938, s. 397—400.

Podlaha, A.—Zahradník, I., 1901: Jana Willenberga pohledy na města, hrady a památné stavby království Českého z počátku XVII. století. Praha 1901.

Skružný, L., 1987: Willenbergův strahovský skicář, významný zdroj národopisných informací. Památky a příroda 12, 1987, č. 9, s. 538—542.

Slovensko — Dejiny 1971: Slovensko — Dejiny 1. Bratislava — Obzor 1971, 851 s.

Tibenský, J., 1973: Dejiny Slovenska slovom i obrazom I. Bratislava — Osveta 1973, 250 s.

Truc, M., 1987: Jan Willenberg. Pohledy na česká města počátku 17. století. Katalog. Památník národního písemnictví v Praze, 16 s. s 13 vyobrazeními.

Zusammenfassung

Willenbergs „Skizzenbuch von Strahov" aus dem Jahre 1602 als wichtige Quelle der Kenntnis von dem Aussehen und der Anordnung der Bauten in den Städten, Vorstädten und Vorburgen im Hochmittelalter

Der Autor des Artikels beschäftigt sich mit Willebergs sog. Skizzenbuch von Strahov (restauriert und konserviert unlängst durch Jan Vykočil und ausgestellt am 17. 2. bis 15. 3. 1987 im Denkmal des Nationalen Schrifttums in Prag), in dem der Künstler das Aussehen (manchmal fragmentarisch erhalten) von 18 böhmischen Städten erfaßte: Beroun, Čáslav, České Budějovice, Hradec Králové, Chrudim, Kadaň, Klatovy, Kouřim, Kutná Hora, Louny, Mladá Boleslav, Most, Plzeň, Prachatice, Sedlčany, Slaný, Tábor, Žatec, drei Städten mit nahen Feudalsitzen: Horažďovice mit Prácheň, Pardubice mit Kunětická Hora, Strakonice mit dem Schloß Střela, zwei Klöstern: Milevsko, Plasy, sechs Burgen: Rábí, Roupov, Smečno, Šelmberk, Švihov, Vysoký Chlumec, drei Kirchen: St.-Bartholomäus-Kirche in Plzeň, St.-Apolinars-Kirche in Prag, Pfarrkirche der Herrenwandlung in Tábor, weiter dann das Stadtwappen von Pilsen und ein Figuralmotiv.

Einige Blätter des Skizzenbuchs von Strahov setzte Jan Willenberg (1571—1613) mit einseitig vollgezeichneten Blättern an, die er aus seinen älteren Skizzenheften aus den Jahren 1590 und 1599 ausgerissen hatte und auf denen er die Befestigung der Stadt Wien, die Vedute von Banská Bystrica, des alten Schlosses von Zvolen und des Platzes in Starý Zvolen (Abb. 1) und der Stadt Starý Zvolen (Abb. 2) dargestellt hatte.

Der Autor beschreibt ausführlich die Architekturtypen in den Städten, Vorstädten und Ansiedlungen unterhalb der Schlösser: gemauerte Häuser, Häuser „im Pelzmantel" = gezimmert und mit Lehm beworfen, Fachwerkbauten, gezimmerte Häuser mit Untermauerung und Laubengang (Abb. 3:1,a,b), Brettwerkhäuser, Giebeltypen gemauerte, Fachwerkgiebel, Brettwerkgiebel mit Halbwalm oder Klinker und Untergiebel, mit unterschtreichten Konstruktionselementen (Hahnbalken, Spannbalken), Dachtypen (einschließlich der Scheunen mit erhöhten Einfahrten), Zaune, Brunnen (mit Hebelarm), Brücken (Fußgängerstege, Holzbrücken mit Fahrbahnrost aus Rundholz, Dachbrücken — einige aus Brettwerk, Steinbrücken mit einem bis sechs Bögen), Mühlen, Brunnen, Meilensteine, Martersäulen, Pranger u. a., Typen von Bauerngütern (Höfe, Festungen, geschlossene und in L-Form), Stellen der Städtischen Gerechtigkeit. Er beschreibt detailliert die Skizzen von Starý Zvolen und widmet dem hier abgebildeten Skulpturengalgen Aufmerksamkeit, der von der Wende des 14./15. Jahrhunderts bekannt ist (Abb. 4).

Zum Schluß befürwortet er die faksimilierte Ausgabe Willenbergs Skizzenbuchs im Maßstab 1:1 für Interessenten aus der ČSSR sowie aus dem Ausland und in der Anmerkung 2 konkretisiert er den Entwurf ihrer Realisierung auf Blättern im Format 250 × 750 mm.

Abbildungen:

Abb. 1 Jan Willenberg, das alte Schloß von Zvolen mit Bastion und einem Teil des Platzes von Starý Zvolen, Federzeichnung aus dem Skizzenbuch aus den 90er Jahren des 16. Jahrhuderts, die zur Anstückelung der Seite des sog. Skizzenbuchs von Strahov aus dem Jahre 1602 benutzt wurde.
SÚPOP Praha, Neg. Nr. 56 453. Photo: S. Divišová.

Abb. 2. Jan Willenberg, Vedute von tSarý Zvolen. Federzeichnung aus dem Skizzenbuch aus den 90er Jahren des 16. Jahrhunderts, die zur Anstückelung der Seite des sog. Skizzenbuchs von Strahov aus dem Jahre 1602 benutzt wurde. SÚPPOP Praha, Neg. Nr. 56 454. Photo: S. Divišová.

Abb. 3. Typen von Häusern und ihren Giebeln auf Willenbergs Skizzen von Starý Zvolen aus den 90er Jahren des 16. Jahrhunderts.

Abb. 4. Der König auf dem Skulpturengalgen gehenkt. Bibel des Königs Wenzel IV aus den Jahren 1389—1410. Nationalbibliothek Wien, Cod. 2 760. Photo: Denkmalamt in Prag.